

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด

เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕

มหาภิกขุ

ความมืดถ้าไม่มีความสว่าง เป็นที่ผ่อนคลายของผู้มีวิริยะเพื่อรับทราบดินฟ้าอากาศความมืดความสว่าง คนเราก็เป็นทุกข์ สัตว์ก็เป็นทุกข์ จึงต้องมีทั้งมืดทั้งสว่างไว้สำหรับประสาทของสัตว์และการท่องเที่ยวของสัตว์ ซึ่งนิยมความมืดความสว่างต่างกัน ใจถ้ามีแต่ความมืดปิดบังหุ้มห่อไว้แต่ถ่ายเดียว หากความสว่างไม่ได้ก็ยอมเป็นทุกข์ คือไม่มีที่ออกไม่มีที่ระบาย ถ้ามีแต่ทุกข์ถ่ายเดียวไม่มีความสุขแทรกบ้างเลย โลกนี้ก็อยู่กันไม่ได้ สิ่งเหล่านี้เป็นของคู่เคียงกันเสมอ จากนั้นก็แยกออกไปเป็นโลก เป็นธรรม

โลกถ้ามีแต่โลกล้วน ๆ ไม่มีธรรมเข้าเคลือบแฝง โลกก็หาประมาณไม่ได้ หาขอบเขตเหตุผล หาเครื่องยึดเหนี่ยวไม่ได้ เมื่อหาเครื่องยึดเหนี่ยว หาหลักหาเกณฑ์ หาเหตุผลไม่ได้ก็เท่ากับหาความสุขไม่ได้ หาที่ปลงใจไม่ได้ เพราะตามปกติของใจยอมหาที่ปลงที่วางที่ยุติเพื่อความสุขความสบายอยู่เสมอ เพื่อปล่อยภาระไปเป็นครั้งคราวหรือเป็นวรรคเป็นตอน หากไม่มีที่ปล่อยวางเลยก็เท่ากับแบกทุกข์อยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นธรรมจึงเป็นของจำเป็นสำหรับโลก เพื่อเป็นที่ยึดของใจซึ่งเป็นของคู่เคียงกันมาแต่กาลไหน ๆ

คำว่าพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ในโลกนั้น ไม่ใช่มีเพียงองค์เดียวสององค์ นับเป็นจำนวนล้าน ๆ เพราะโลกนี้มีมาเป็นเวลานาน โลกกับธรรมจึงเป็นของคู่เคียงกันเรื่อยมา ด้วยเหตุนี้ศาสนากับโลกจึงมีคู่เคียงกัน จะขาดไปบ้างก็เป็นบางกาลบางสมัย เช่น ท่านกล่าวไว้ในธรรมว่า พุทธันดรหรือสุญญกัป ก็หมายถึงความว่างเปล่าจากศาสนา พุทธันดรหมายถึงระหว่างแห่งพระพุทธเจ้าแต่ละองค์ที่จะมาตรัสรู้ นั่นก็ว่างจากศาสนา ท่านยังพูดไปถึงภิกขุ แต่ละภิกขุที่จะมาปรากฏขึ้นมานั้นก็ว่างจากศาสนา ท่านเรียกว่าสุญญกัป

การว่างศาสนาแต่ละครั้งแต่ละสมัยนั้น เป็นการว่างจากความสุขความพึงหวัง ในขณะเดียวกันก็เต็มไปด้วยความทุกข์ของสัตว์โลก เพราะหมดบุญหมดบาปในใจ คำว่าบุญว่าบาปไม่มีเลยในความรู้สึก เพราะไม่มีใครกล่าวถึง ไม่มีใครรู้ ไม่มีใครมานะนำเสนอ สัตว์โลกจึงซุกมุ่นุ่นวายกันอยู่ในห้องมืดแห่งโมหะ คือ ความมืดบอดทางจิตใจ จะว่า โลกกันตนรกในสมัยนั้นของมนุษย์ก็ได้ไม่ผิด

ศาสนาจึงไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย เป็นสิ่งที่พยุ่งจิตใจ ซโลมจิตใจของสัตว์โลก เป็นที่รวมหัวใจของโลก เพื่อความแคล้วคลาดปลอดภัยจากความมืดบอดแลมหันตทุกข์เป็น

อย่างมาก เช่นเดียวกับคนไข้ที่มียามิหมอรักษา ถ้ามีแต่คนไข้เต็มบ้านเต็มเมืองหาหมอไม่ได้ เรवादภาพขึ้นมาดูก็ได้ จะเป็นที่สุดสังเวช นำอิดหนาระอาใจ นำเขื่อนำหน่ายเป็นโหน ๗ โลกนี้จะไม่ใคร่ปรารถนามาอยู่กับเลย หรือเมื่ออยู่แล้วก็ไม่มีใครที่จะติดใจใคร่อยากอยู่ต่อไป มีแต่ความขยะแขยง มีแต่ความทุกข์ความทรมานระทมใจอยู่เป็นประจำเท่านั้น นี่โรคไม่มียา โรคไม่มีความรู้สึกว่ายามีหรือหมอมิ จึงเป็นโรคที่ร้ายแรงมาก สัตว์โลกที่ไม่มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเป็นเครื่องผ่อนคลายก็เช่นเดียวกัน เป็นโลกที่หมดความหมายไร้ค่าหาที่เกาะที่ยึดทางจิตใจไม่ได้

สัตว์โลกที่ไม่มีธรรม ไม่มีคำว่าบุญว่าบาปพอที่จะให้ขยะแขยง เพื่อการละการถอน และเพื่อความกระหึ่มมุ่งหวังต่อบุญคือความดีทั้งหลาย ก็เป็นโลกที่เป็นโสมพะ แต่ในขณะที่เดียวกันสิ่งที่รุ่มร้อนอยู่ภายในใจของสัตว์โลกนั้น ไม่มีกาลไม่มีสมัย ความมีกาลมีสมัยก็คือศาสนธรรมที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์มาอุบัติ ตรัสรู้แล้วสั่งสอนโลกเท่านั้น ส่วนกิเลสที่ทำความรุ่มร้อนให้แก่สัตว์โลกนั้น ไม่เคยมีคำว่ากาลว่าสมัย ยิ่งเป็นสมัยที่ไม่มีศาสนาด้วยแล้ว ยิ่งเป็นสมัยที่กิเลสประเภทต่าง ๆ แสดงอิทธิพลเรื่องอำนาจเต็มหัวใจของสัตว์โลก ฤทธิ์เดชที่ไม่พึงปรารถนาคือทุกข์และมหันตทุกข์ในวงสัตว์ จะแสดงเต็มที่เต็มฐานเต็มกำลัง เพราะไม่มีสิ่งคัดค้านต้านทาน ถ้าเป็นโรคก็ไม่มียารักษาบ้างเลย จึงต้องแสดงเต็มที่เต็มฐานแก่คนไข้ ส่วนจิตใจที่ไม่มีธรรมไม่มีศาสนา มีแต่กิเลสอย่างเดียวเป็นเจ้าอำนาจบีบบังคับในหัวใจนั้น จึงหาความสุขแม้ชนิดหนึ่งไม่ได้เลย มีแต่ความรุ่มร้อนแผดเผาเต็มหัวใจสัตว์ เรียกว่า โลกกันตะ ก็ไม่ผิด ในสมัยที่เป็นสุญญกัปปางจากศาสนา สัตว์โลกก็จมอยู่ในกองทุกข์ หาทางออก หาทางหลีกเลี่ยง หาทางผ่อนคลายไม่ได้ เพราะไม่มีศาสนธรรมเยี่ยวยาผ่อนคลาย นี้กล่าวทั่ว ๆ ไปตามหลักคติธรรม คติโลก หากเป็นของคู่เคียงกันมาเช่นนั้น

ที่นี้ย้อนเข้ามาถึงตัวของเราซึ่งเกิดในแดนแห่งพระพุทธศาสนา อันอุดมสมบูรณ์ไปด้วยเครื่องชี้แนะแนวทาง ให้รู้ถึงความเสื่อมความเจริญ ให้รู้ทั้งบาปทั้งบุญ ทั้งคุณทั้งโทษ นรกสวรรค์ จนถึงวิมุตติหลุดพ้นได้แก่พระนิพพาน มีสมบุรณ์อยู่แล้วในหลักธรรมของพระพุทธเจ้า และเป็นธรรมที่ถูกต้องแม่นยำทุกสัดทุกส่วนทุกสิ่งทุกอย่างที่ประทานไว้แล้วนี้ คำว่าบาปมี บุญมี นรกมี สวรรค์มี พรหมโลกมี นิพพานมี เป็นสิ่งที่คงเส้นคงวาเป็นธรรมชาติที่ตายตัว คือ มีมาแล้วแต่กาลไหน ๆ เป็นแต่ผู้สามารถค้นพบสิ่งทั้งหลายเหล่านี้มีขึ้นมาเป็นบางครั้งบางคราวในเวลาทีพระพุทธเจ้าตรัสรู้เท่านั้น

เมื่อเราทั้งหลายได้ทราบหลักศาสนธรรม ที่ประกาศสอนไว้แล้วโดยถูกต้องแม่นยำเช่นนี้ จึงเรียกว่าเราทั้งหลายมีวิสาสนา เหมาะกับกาลสมัยแห่งความเป็นมนุษย์โดย

สมบูรณ์ ที่มีธรรมเป็นเครื่องประดับ หรือมีศาสนธรรมเป็นเครื่องยึดเป็นเครื่องเทิดทูน มีธรรมทำความอบอุ่นมั่นคงให้แก่จิตใจ หรือว่าบ่อแห่งการสร้างความหวังให้สมบูรณ์ คือ ศาสนธรรมก็ไม่ผิด

เราสร้างความหวัง เราต้องสร้างตามหลักของธรรม หรือสร้างให้เป็นไปตามธรรม อันเป็นความถูกต้องแน่นอนอยู่แล้ว ความหวังนั้นจึงจะบรรลุผลตั้งใจหมาย เพราะความหวังของโลกทั่ว ๆ ไปไม่เคยมีใครจะหวังความทุกข์ความลำบาก ความจนความทรมาน ความโง่เขลาเบาปัญญา ความซื่อซื่อเห่ในรูปพรรณสัณฐานแม้รายเดียวเลย ตลอดสิ่งที่มาเกี่ยวข้อง บริษัทบริวารสมบัติเงินทอง ล้วนต้องการแต่ของดีเป็นที่พึงหวังด้วยกันทั้งนั้น

เมื่อเราต่างต้องการของดีมีคุณค่าทั้งหลาย แนวทางที่จะให้บรรลุสิ่งที่พึงหวังตั้งใจหมายนั้นก็คือ ศาสนธรรมท่านชี้บอกไว้โดยสมบูรณ์แล้ว เช่น อยากรู้เป็นคนดีก็ต้องประพฤติปฏิบัติกำจัดสิ่งที่ชั่ว ซึ่งแสดงออกอยู่ทุกระยะ หรือทุกเวลาภายในกาย วาจา ใจ ของเรานี้ ท่านสอนวิธีระงับ วิธีดับ วิธีกำจัด วิธีหักห้ามไว้หมด เมื่อเราพยายามทำตามท่าน ไม่ฝ่าฝืนทางเดินที่ถูกต้องแน่นอนยาเพื่อความหวังอันสมบูรณ์ เราก็จำต้องดำเนินตามนั้น ทุกข์ยากลำบากเพียงไรก็จำต้องดำเนินตามสายทางที่ถูกต้องนั้น ย่อมจะถึงจุดที่มุ่งหมายไม่พ้นวิสัยไปได้

คุณงามความดีทุกประเภททุกชั้นทุกภูมิ ย่อมไม่พ้นจากการทำความดี ตามหลัก ศาสนธรรมไปได้ แต่จะทำแบบสุม่เดาหาเหตุหาผลหาหลักหาเกณฑ์ไม่ได้ ทำเอาตามความอยากความต้องการของตนนั้น ส่วนมากมักเป็นสิ่งสังหารทำลายความหวังของตน ให้กลายเป็นความเลวร้ายและความทุกข์ไปเสียมากต่อมาก

ด้วยเหตุนี้ศาสนธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็น สำหรับบังคับจิตใจให้ก้าวเดิน หรือประพฤติปฏิบัติไปตาม อย่าให้ผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากหลักธรรม ผลจะพึงสมหวังโดยลำดับ นี่คือนโยบายของมนุษย์จะพึงก้าวเดิน ให้สมความมุ่งหมายตั้งใจหวังไม่มีทางอื่น

นี่เราทั้งหลายก็ได้โน้มธรรมเข้ามาปกป้องรักษาชีวิตเหนี่ยวอย่างเป็นจิตเป็นใจ ผากเป็นผากตายอยู่แล้วภายในใจเวลานี้ เรามีวาสนาบารมีจึงได้เกิดมาประจวบเหมาะกับการสมัยที่มีพระพุทธศาสนา แม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปแล้ว เราไม่ได้เห็นองค์ท่านก็ตาม ธรรมคือความจริงและความร่มเย็นคงเส้นคงวานี้ เป็นองค์แทนศาสดาโดยสมบูรณ์อยู่แล้ว ดังที่ท่านตรัสกับพระอานนท์ว่า ดูก่อน อานนท์ ธรรมและวินัยที่ตถาคตแสดงไว้แล้วนี้ แล จะเป็นศาสดาแทนเราตถาคตเมื่อเราผ่านไปแล้ว นั้น องค์ศาสดาก็คือพระธรรมวินัย โดยตรง ไม่มีคำว่าอ้อมค้อม จึงไม่มีคำว่าอดีตอนาคต เป็น สวากขาตธรรมที่ตรัสไว้ชอบ แทนพระองค์ ยังมีอยู่โดยสมบูรณ์

ยิ่งได้ประพฤติปฏิบัติตนทางจิตตภาวนาให้เห็นประจักษ์ใจ ตั้งแต่สมถธรรม วิปัสสนาธรรมขึ้นไปเป็นลำดับ ก็ยิ่งจะเห็นตถาคตองค์แท้จริงภายในใจ และเป็นสักขีพยานไปโดยลำดับ จนเป็นสักขีพยานเต็มส่วน ด้วยการรู้ธรรมเห็นธรรมเต็มภูมิภายในใจนี้แหละที่ว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเราตถาคต ตั้งแต่ขั้นเริ่มแรกแห่งการเห็นธรรม นับแต่สมาธิธรรม ปัญญาธรรม ถึงวิมุตติธรรม เรียกว่าเริ่มเห็นตถาคตไปเรื่อย ๆ เมื่อถึงขั้นวิสุทธิธรรมแล้ว เรียกว่าเห็นศาสดาเต็มองค์ร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะธรรมชาตินี้เป็นอย่างเดียวกันกับตถาคตไม่มีที่สงสัย

เมื่อได้ก้าวเข้าสู่ธรรมะที่บริสุทธิ์นี้แล้ว ย่อมหายสงสัยในพระพุทธเจ้าทั้งหลายว่ามีหรือไม่มีโดยสิ้นเชิง เพราะธรรมชาติที่รู้ที่เห็นนี้เป็นเครื่องยืนยันกับพระพุทธเจ้าทั้งหลายอย่างประจักษ์ใจแล้ว เมื่อเราก็มองสงสัยในความรู้ความเป็นของเรา แล้วเราจะสงสัยพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ไหนกัน เพราะความจริงเป็นอันเดียวกัน นี่คือการเห็นศาสดาหรือเห็นตถาคตด้วยความเห็นธรรม คือความเห็นธรรมที่บริสุทธิ์ ใจที่บริสุทธิ์กับธรรมที่บริสุทธิ์กลมกลืนเป็นอันเดียวกัน

ศาสดาทุกองค์ พระสาวกทุกองค์ ไม่ว่าจะเป็พระสาวกของพระพุทธเจ้าพระองค์ใด เป็นธรรมชาติเหมือนกันนี้ทั้งสิ้น ธรรมนี้เป็นเครื่องยืนยันว่า พุทธฺ ฺสรณฺ ฺคจฺฉามิ ที่เราทั้งหลายกล่าวอ้างระลึกถึงพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ดี ธมฺมํ ฺสรณฺ ฺคจฺฉามิ ที่เราระลึกถึงพระธรรมก็ดี สงฺฆํ ฺสรณฺ ฺคจฺฉามิ ที่เราระลึกถึงพระสงฆ์ทั้งหลายก็ดี รวมอยู่ในธรรมชาติที่จิตบริสุทธิ์ ธรรมบริสุทธิ์ก็ปรากฏอยู่กับใจของผู้บริสุทธิ์นั้นอย่างประจักษ์แล้ว จึงหาที่สงสัยไม่ได้ ใครรู้ใครเห็นธรรมที่กล่าวนี้ย่อมชื่อว่า เห็นตถาคตเช่นเดียวกันหมด โดยไม่นิยมว่าเพศหญิงเพศชาย เพศนักบวชและฆราวาส ตลอดชาติชั้นวรรณะใด ๆ ทั้งสิ้น

นี่แลคำว่าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ มีอยู่ แต่ไม่ได้มีอยู่แบบโลกทั้งหลายมีอยู่ สมมุติทั้งหลายมีอยู่กัน ทั้งความมีอยู่เหมือนโลกทั่ว ๆ ไป ทั้งความสูญไปดั่งที่โลกทั้งหลายเข้าใจกัน หรือในคำว่าสูญ ทั้งสองเงื่อนไขไม่ได้เกี่ยวข้องกับคำว่าพุทธ ธรรม สงฆ์ที่มีอยู่นั้นเลย แต่มีอยู่แบบธรรมชาติของธรรมที่บริสุทธิ์ล้วน ๆ หรือจิตที่บริสุทธิ์ล้วน ๆ ซึ่งไม่เหมือนกับโลกใดในไตรภพ จึงไม่ได้มีอยู่แบบโลกและสูญไปแบบโลกไตรภพ นี่แลที่ชาวพุทธทั้งหลายกล่าวอ้างถึงท่าน จึงไม่ได้เป็นโมฆะ การกล่าวอ้างนั้นเรียกว่าถูกต้องตามจุดตามหมายตามความจริงแห่ง พุทธ ธรรม สงฆ์

ที่แยกออกมาเป็นพุทธ เป็นธรรม เป็นสงฆ์นี้ แยกออกเป็นสมมุติอันหนึ่ง เป็นกิริยาอันหนึ่งแต่ละอย่าง ๆ ตามสมมุติ เพื่อเป็นกรุฬหมายป้ายทางบอกของผู้กำลังดำเนินเพื่อวิสุทธิธรรมนั้น เมื่อจิตเข้าถึงธรรมะบริสุทธิ์ จิตที่บริสุทธิ์เต็มที่แล้ว จะทราบได้ทันทีใน

ธรรมชาตินั้นไม่สงสัย เมื่อจิตได้ก้าวเข้าถึงความบริสุทธิ์เต็มภูมิแล้ว ก็เท่ากับได้ก้าวเข้าสู่ธรรมที่บริสุทธิ์เต็มภูมิ เพราะธรรมบริสุทธิ์กับใจที่บริสุทธิ์เป็นอันเดียวกัน คำว่า พุทธธรรม สงฆ์ ที่แยกเป็นอาการนั้น จึงรวมอยู่ในคำว่า ธมฺโม ปทีโป อันเดียวกันนั้น

ธรรมชาตินี้ไม่มีคำว่ากาล สมัย สถานที่ ไม่มีอะไรเข้ามาทำลาย เข้ามาเกี่ยวข้องเข้ามาลบล้างได้ เพราะพันวิสัยของสมมุติทั้งปวงดังกล่าวเหล่านี้ไปแล้ว เป็นธรรมที่บริสุทธิ์อยู่โดยหลักธรรมชาติ ธรรมชาตินั้นไม่ใช่สมมุติทั้งหมดที่มีอยู่ในสามแดนโลกธาตุนี้ เป็นธรรมชาติอันหนึ่งต่างหากจากสมมุติทั้งหมด และมีจิตเท่านั้นที่จะเป็นผู้สัมผัสสัมพันธ์รับทราบธรรมชาตินั้น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ไม่ใช่วิสัยแห่งการรับทราบธรรมนั้น มีใจเท่านั้นสามารถรับทราบ และเป็นภษะอันเหมาะสมอย่างยิ่งกับธรรมะบริสุทธิ์นั้น เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนให้ปรับปรุงจิตใจให้ดี การปรับปรุงจิตใจได้ในขั้นใดภูมิใด จะได้สัมผัสสัมพันธ์กับธรรมชั้นนั้นภูมินั้นที่มีอยู่เช่นเดียวกับธรรมะบริสุทธิ์

คำว่า สมถธรรมหรือสมาธิธรรม ถ้ายังไม่รู้ด้วยภาคปฏิบัติ ก็จะมีแต่การคาดการณ์หมายกันเท่านั้น การคาดการณ์หมายก็ไม่ผิดอะไรกับโลกเขา แม้จะเรียนธรรมความจำก็เหมือนโลกนั่นเอง ไม่ได้มีผลเป็นสมถะและวิปัสสนาอะไรถ้าไม่ได้ปฏิบัติ เมื่อไม่ได้สัมผัสสัมพันธ์กับคำว่าสมาธิขึ้นที่ใจแล้ว จะไม่ทราบว่าสมาธินั้นเป็นอย่างไร เช่น ความสงบนี้สงบอย่างไร เป็นแต่เพียงคาด คาดด้วยสิ่งที่จิตไม่เคยสงบ แล้วจะไปถูกความสงบได้อย่างไร จิตคาดสมาธิด้วยสิ่งที่จิตไม่เป็นสมาธิ จิตคาดปัญญาด้วยสิ่งที่จิตไม่ได้เป็นปัญญา จิตคาดวิมุตติความหลุดพ้นด้วยสิ่งที่จิตไม่ได้หลุดพ้น แต่เต็มไปด้วยกิเลส จะไปถูกความจริงแห่งธรรมนั้น ๆ ได้อย่างไร

เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้ปฏิบัติ มีทางเดียวนี้เท่านั้นที่จะทราบความจริงแห่งธรรมเหล่านั้นเป็นขั้น ๆ ตอน ๆ ขึ้นไปจนถึงขั้นพอตัว เพราะการบำเพ็ญธรรมมีความพอตัว ถึงจุดอิมตัวได้ทั้งขั้นสมถะและวิปัสสนา ไม่เหมือนโลก ไม่เหมือนกิเลสที่หาความพอตัวและอิมพอไม่ได้ตลอดไป ผู้วิ่งตามโลกคือกิเลสจึงหิวเรื่อยไป ทุกข์เรื่อยไป ไม่มีจุดมีหมายแห่งความสิ้นสุดยุติ

กิเลสนี้ไม่มีคำว่าอิมตัว นอกจากมีความหิวกระหายอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นจิตจึงมีความกระวนกระวาย อยากรู้ อยากเห็น อยากได้นั้นอยากสัมผัสนี้ เป็นอยู่อย่างนั้นหาความอิมพอ พอสงบตัวบ้างไม่ได้เลย กิเลสทำจิตใจของสัตว์โลกให้ระส่ำระสายกระวนกระวายไปด้วยความอยาก ความหิวโหย ความทะเยอทะยานไม่มีประมาณ สำคัญที่ความหิวความต้องการอยากรู้ อยากเห็น อยากเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ มันเต็มอยู่ในหัวใจตลอดเวลา คำว่าเต็มนี้มันเต็มไปด้วยความหิวโหย เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานกายใจ ไม่ได้เต็มไป

ด้วยความสมบูรณ์พูนผลที่พึงปรารถนาแต่อย่างใด ไม่เหมือนธรรม ฉะนั้นกิเลสกับธรรม จึงเดินสวนทางกันและเป็นข้าศึกต่อกันเรื่อยมา คนมีธรรมครองใจกับคนที่เป็ยคลังกิเลส ไม่สนใจในธรรมก็เดินสวนกันเช่นนั้น และมักเป็นข้าศึกกันเสมอ ผู้ก่อเหตุมักเป็นฝ่ายคลัง กิเลสตัวผู้แห่ยก่อกวนนั้นแล

ธรรมนั้นมีคำว่าเต็มว่าพอ สมาก็เต็ม คือความสงบเต็มหัวใจรู้ได้ชัด ความสงบ ในสมาธิย่อมอึดในตัวในสมาธิ ไม่เหมือนกิเลสว่าจะมีความอึดพอในตัวเองไม่เคยมี ชัดแย้ง กันอย่างนี้ ระหว่างกิเลสกับธรรมจึงเดินสวนทางกัน กิเลสครองใจเต็มที่ใจก็หิวเต็มที่ ผู้มี ธรรมครองใจโดยสมบูรณ์ ใจอึดพอเต็มตัว ความหิวกับความอึดวัดผลของมันแล้วเป็น อย่างไร ความหิวก็คือความทุกข์ความลำบากทรมาน หิวมากเท่าไรยิ่งทุกข์มาก เช่นเราหิว ข้าว ออย่าว่าแต่หิวภายในจิตใจด้วยอำนาจของกิเลสเลย เพียงหิวข้าวเท่านั้นก็เป็นทุกข์ หิว หลับหิวนอนเป็นทุกข์ทั้งนั้น ยิ่งหิวเพราะอำนาจของกิเลสด้วยแล้วก็เป็นมหันตทุกข์ ผู้ไม่หิว คือผู้อึดธรรมจะเป็นทุกข์อะไรกัน ต้องเป็นสุขเต็มหัวใจในท่ามกลางของผู้มีทุกข์เต็มหัวใจ เพราะอำนาจกิเลสพาให้หิวโหยและเกิดทุกข์อยู่นั้นแล นี้ดูเอาผลระหว่างกิเลสกับธรรมดัง ที่กล่าวมานี้แล

ธรรมมีความอึดพอได้เป็นชั้น ๆ นับแต่ชั้นสมาธิไป สมาธิที่พอตัวก็อึดตัวในสมาธิ ไม่ใช่จะหิวโหยในสมาธิเรื่อยไป มีความอึดตัว มีความผาสุกเย็นใจ อึดต่ออารมณ์ต่าง ๆ ที่ เป็นเรื่องของกิเลส อยู่ด้วยความสงบเย็นใจ เช่นเดียวกับเรารับประทานอึดแล้วนอนสบาย เช่นนั้น ปัญญาที่มีความอึดตัวเมื่อถึงขั้นอึด ขึ้นชื่อว่าธรรมไม่มีคำว่าเตลิดเปิดเปิง มี ประมาณมีความพอตัวตามขั้นตามภูมิของธรรม จนกระทั่งเต็มภูมิของจิตเต็มภูมิของธรรม แล้วใจก็อึดตัวเต็มที่ ที่เรียกว่าเมืองพอ

คำว่า นิพพาน ๆ ถ้าพูดตามหลักธรรมชาติเกี่ยวกับเรื่องความหิวโหยแล้ว ก็คือ ความพอตัวอึดตัวเต็มที่นั้นแล นอกจากอึดตัวเต็มที่แล้วยังคงเส่นคงวาตลอดอนันตกาล อีกด้วย ไม่มีสมมุติใด ๆ เข้าไปเกี่ยวข้องวุ่นวายหรือสับสนสัมพันธ์ในธรรมชาตินั้นตลอด ไป ที่ท่านว่านิพพานเที่ยง ก็หมายถึงจิตที่อึดตัวเต็มที่แล้ว หรือพ้นแล้วจากความหิวโหย โดยประการทั้งปวง ท่านจึงเรียกว่าเที่ยง ถ้ายังมีแปรผันกันอยู่ นั่นก็เป็นสมมุติธรรมดานี้ แล แม้จะมีอายุยืนนานถึงกี่ล้านปีก็ตาม ถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงอยู่แล้วยังตกอยู่ในไตร ลักษณะคือ อนิจจัง หาความแน่นอนไม่ได้อยู่นั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ คำว่าจิตที่บริสุทธิ์กับคำว่านิพพานนั้น จึงไม่ได้อยู่ในกฎของไตรลักษณ์ ที่จะเอื้อมเข้าถึง อนิจจัง ทุกข์ อนตตา นี้เป็นรังแห่งสมมุติทั้งมวล ไม่ว่าจะเป็นส่วนหยาบ ส่วนกลางส่วนละเอียดขนาดไหน ก็เป็นเรื่องของสมมุติทั้งมวล ส่วนจิตที่บริสุทธิ์ล้วน ๆ

หรือนิพพานนั้นไม่ได้อยู่ในกฎอันนี้ นอกเหนือจากกฎนี้ไปแล้ว เพราะฉะนั้น การพิจารณาเพื่อนิพพานจึงต้องก้าวเดินไปตามทางสาย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อันเป็นทางเดินเพื่อความหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นไปแล้ว ธรรมทั้งสามประเภทนี้ก็ปล่อยวางไว้ตามความจริง หมดสิ่งเกี่ยวข้องกันต่อไป

ธรรมที่กล่าวมานี้มีผู้ใดสามารถนำมาสั่งสอนโลกได้ ก็มีพระพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น เป็นผู้ฉลาดสามารถเห็นอมนุษย์มาเวทดาและสัตว์โลกทั้งหลาย เกินกว่าที่จะนำมาเทียบเคียงได้ และไม่ทรงศึกษาอบรมกับผู้อื่นผู้ใดด้วย ทรงเป็นสยัมภู รู้ด้วยความสามารถของพระองค์เพียงผู้เดียวเท่านั้น แล้วนำธรรมนั้นมาสั่งสอนสัตว์โลกให้รู้บุญรู้บาปรู้นรกรู้สวรรค์ รู้จนถึงความหลุดพ้นคือพระนิพพาน ไม่บกพร่องในอุบายวิธีการสั่งสอน

สิ่งที่กล่าวมาทั้งนี้ เป็นความมีความจริงมาตั้งเดิมอยู่แล้ว แต่ไม่มีใครรู้ใครเห็น จึงหาทางหลีกเลี่ยงทางเพื่อบำเพ็ญไม่ได้ เมื่อหาทางไม่ได้ก็ต้องติดอยู่ทางฝ่ายต่ำเสมอ ฝ่ายต่ำก็คือเรื่องของกิเลส ผลก็คือความทุกข์ทรมาน สัตว์โลกโดนเอา ๆ ในสิ่งที่ไม่รู้ไม่เห็นนั้นแหละโดนได้ง่าย ถ้าสิ่งที่เห็นใครจะไปกล้าโดน เพราะคำว่าโดน โดนมากโดนน้อยโดนหนัก โดนเบาขนาดไหน ก็ต้องเจ็บมากน้อยไปตามส่วนแห่งการโดน การเตะการชนการเหยียบ ย่ำนั้นแล สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่อยู่กับสัตว์โลกทั่ว ๆ ไป สัตว์โลกไม่นอกเหนือไปจากสิ่งที่มีอยู่ทั้งหลายนี้ได้เลยแม้รายเดียว จำต้องโดนด้วยกันโดยไม่สงสัย เห็นไม่เห็น รู้ไม่รู้ ไม่เป็น สิ่งลบล้างความมีอยู่นั้นได้

นอกจากผู้ที่หลุดพ้นไปแล้วจากแดนแห่งสมมุติเท่านั้น คือพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลาย ท่านไม่มาเจอไม่มาโดนบรรดาสมมุติทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นส่วนหยาบส่วนกลางส่วนละเอียด ความสุขของโลกก็ไม่ว่าจะสุขอย่างหยาบอย่างกลางอย่างละเอียดขนาดไหน ท่านปล่อยไปหมดแล้ว ความทุกข์เพราะอำนาจของกิเลส อำนาจของวิภูวนที่เป็นมาตั้งแต่ทุกข์เล็กน้อยจนกระทั่งมหันตทุกข์ เพราะฤทธิ์อำนาจของกิเลสผลิตขึ้นมาบีบบังคับ สัตว์โลก ท่านก็พ้นไปหมดแล้ว ไม่มีท่านผู้สิ้นกิเลสพระองค์ใดรายใดเข้ามาเกี่ยวข้องและต้องโดนเหมือนสัตว์โลกทั่ว ๆ ไป ท่านพ้นไปหมดเพราะความรู้ความเห็นความสลัดปิดทั้งมีแต่สัตว์โลกเท่านั้นที่คลุกเคล้ากันอยู่กับกิเลสแฉกกองทุกข์ทั้งหมด เช่นเดียวกับโยนสัตว์ลงในหม้อน้ำร้อนซึ่งกำลังเดือดพล่าน ๆ อยู่นั้นแล ผู้ตาดิหุติตานไม่มา ท่านสลัดออกได้แล้ว พ้นไปได้แล้ว

เพราะฉะนั้น คำว่าบาปก็ดี บุญก็ดี นรกก็ดี สวรรค์ก็ดี พรหมโลกก็ดี จึงอยู่ในวิสัยของสัตว์โลกนี้จะพบได้เห็นได้เจอได้ด้วยกัน ผู้ปฏิบัติที่ไม่มีก็ตาม ผู้ยอมรับว่ามีก็ตาม จะ

ไม่นอกเหนือไปจากผลของกรรมที่ตนทำทั้งรู้และไม่รู้ ทั้งดีทั้งชั่วนั้นไปได้เลย เพราะกฎนี้เป็นกฎตายตัว และขึ้นอยู่กับการกระทำของสัตว์โลก

ใครก็ตามไม่ว่าสัตว์ไม่ว่าบุคคล จะนอกเหนือไปจากการกระทำนี้ไม่ได้ มีการกระตือรือร้นต้องเป็นอาการของการกระทำทั้งนั้น คิดขึ้นภายในใจก็เป็นมโนกรรม คิดดีคิดชั่วก็เป็นความคิดที่ผิดที่ถูก จะยังผลความสุขความทุกข์ให้เกิดขึ้นได้เช่นเดียวกัน เพราะสัตว์โลกเกิดอยู่ในแดนแห่งกรรมที่จำต้องกระทำ เมื่อทำลงไปแล้วผลจะต้องเป็นไปตามนั้น ไม่มีใครจะลบล้างได้ จะไปโดนอะไรย่อมขึ้นอยู่กับกรรมดีและชั่วเป็นผู้ชี้ทาง ถ้าเป็นความชั่วที่ตนทำขึ้นมาแล้ว จะปฏิเสธจะลบล้างผลนั้นได้อย่างไร

การกระทำก็ทำด้วยความมืดบอด ไม่ได้รู้ว่าดีหรือชั่ว หรือรู้ก็ทำทั้งรู้ ๆ ยิ่งเป็นความหน้าด้านของผู้ทำ สันดานหยาบของผู้ทำเข้าไปอีก แล้วจะเอาอำนาจแห่งความหน้าด้านสันดานหยาบนี้ไปลบล้างกองทุกข์ ลบล้างนรกอเวจีซึ่งเป็นที่แผดเผาของสัตว์หน้าด้านของสัตว์หยาบโหล่นนี้ได้อย่างไร หากเป็นสิ่งที่ลบล้างได้ ไม่มีใครจะมาตอกอยู่ในกองทุกข์กันเลย อย่าพูดถึงขั้นนรกซึ่งเป็นสิ่งที่สุดวิสัยของจำพวกตาบอดหูหนวกเหมือนอย่างเราจะโดนกันเลย แม้แต่กองทุกข์อยู่ในโลกนี้ มนุษย์เราก็มีหุมิตาด้วยกัน ไม่เห็นใครผ่านพ้นความทุกข์ซึ่งควรจะได้รับอยู่ในโลกนี้ไปได้

ไม่ว่าคนโง่คนฉลาดคนมั่งมีดีเด่นหรือคนทุกข์จนขนาดไหน เรื่องความทุกข์ซึ่งเป็นไปอยู่กับธาตุกับขันธ์ เป็นไปอยู่กับความคิดการกระทำผิดถูกดีชั่วของตนนี้ ตนจำต้องยอมรับตลอดวันตลอดคืนตลอดอิริยาบถไปอยู่เช่นนี้ ไม่มีรายใดที่จะหลบหลีกปลีกตัวจากทุกข์นั้นไปได้ นี่เราเห็นกันได้อย่างชัด ๆ เพียงอยู่ในมนุษย์นี้ทั้ง ๆ ที่เราก็กังขาดีหุดี ยังไม่เห็นผ่านพ้นความทุกข์ทั้งหลายซึ่งเป็นของมีอยู่ในโลกนี้ไปได้ เหตุใดจะไปลบล้างบาปและนรกอันเป็นที่หมกไหม้ของสัตว์จำพวกหยาบโหล่นทั้งหลายได้

สวากขาตธรรม ท่านตรัสไว้ชอบแล้วทุกสิ่งทุกอย่าง ผู้เชื่อตามพระพุทธเจ้าจะเป็นผู้ระมัดระวัง ความชั่วทั้งหลายไม่กระทำและพยายามบำเพ็ญในทางที่ดี แม้จะทุกข์ยากลำบาก ย่อมจะมีแก้ไขฝ่าฝืนความยากลำบาก ด้วยการกระทำตามนิสัยของผู้เชื่อธรรม

เราชาวพุทธ เฉพาะอย่างยิ่งเป็นพระด้วยเป็นนักปฏิบัติด้วย ก็ยิ่งจะได้นำธรรมเหล่านี้เข้ามาพิจารณาให้ถึงความจริงแห่งธรรมทั้งหลาย ความจริงนั้นจะสะท้อนย้อนกลับมาเป็นสมบัติอันพึงใจของเราผู้ปฏิบัติแต่ความดีงาม ผลจะไม่เป็นอื่นนอกจากความดี เป็นความสุขความเจริญ เป็นที่พึงใจในผลที่ได้รับโดยถ่ายเดียว เพราะความดีของตน

ตอนต้นได้พูดถึงเรื่องศาสนาที่เป็นคราวเป็นสมัย เช่น กล่าวถึงพุทธันดรและ
 สุธัญญกัป ที่นี้ย้อนเข้ามาถึงตัวของเราเองผู้ทรงศาสนา เฉพาะอย่างยิ่งคำว่าพุทธศาสนา
 ศาสนาคือคำสอนของท่านผู้รู้ เราก็คงปฏิบัติ เราได้นับถือเป็นหัวใจหัวใจเป็นเนื้อเป็นหนัง
 ผากเป็นผากตายอยู่แล้ว ที่นี้ย้อนเข้ามาเพื่อให้ผลประจักษ์กับใจเรา และเป็นคติเครื่อง
 เตือนใจเราให้มีสติตั้ง ให้มีความรอบคอบ ให้มีกำลังใจยิ่ง ๆ ขึ้นไปนั้น เราควรจะคิดถึง
 ตัวเราในอิริยาบถต่าง ๆ ยืน เดิน นั่ง นอน ว่าเวลานี้จิตใจของเราเป็นสุธัญญกัปหรือเป็นยัง
 ไร ถ้าจิตใจไม่มีสติระคองความเพียร ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาแก้ไข ถอด
 ถอนสิ่งที่พัวพันขัดข้องเสียดแทงใจแล้ว นั่นก็คือสุธัญญกัป เป็นกัปที่ถูกกิเลสย่ำยีตีแหลก
 ภายในใจเราไม่เลือกอิริยาบถ ทั้ง ๆ ที่เรานับถือศาสนาและเป็นพระปฏิบัตินั้นแล เพราะ
 คำว่าสุธัญญกัป มันเป็นกัปของกิเลสโดยตรง สุธัญญกัปนี้ไม่กลัวผู้นับถือพุทธศาสนาและพระ
 รุดงคกรรมฐาน จงอย่าเอาอำนาจของคำว่าเราเป็นพระรุดงคกรรมฐานไปอวดกับสุธัญญกัป
 เป็นอันขาด ถ้าไม่ยอมให้จิวรปลิวว่อนเจ้าตัวตกแครงนั่งสมาธิภาวนา จะว่าไม่บอก

อย่าเข้าใจว่ากิเลสจะกลัวผู้นับถือศาสนาทั้ง ๆ ที่หาสติตั้งหรือปัญญา ศรัทธา ความ
 เพียรไม่ได้ อย่าหาญคิดว่ากิเลสจะกลัวคำว่าพระกรรมฐาน เพราะกิเลสไม่ได้มาเกี่ยวข้องกับ
 กับคำว่าพระกรรมฐานหรือไม่กรรมฐาน แต่กิเลสจะแทรกเข้าไปในจุดที่พระกรรมฐาน
 กำลังเลินเล่อเปลอสติ เชื้อ ๆ ซ้ำ ๆ นั้นแหละ เพราะขณะนั้นเป็นจังหวะที่ปล่อยโอกาสให้
 กิเลสต่อได้ที่ดีที่สุด ต้องพิสูจน์เรา สังเกตเราตลอดเวลาอิริยาบถ จึงชื่อนักปฏิบัติ

โอบนโยโก น้อมเข้ามาเพื่อเป็นคติ เพื่อเสริมสติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร ของ
 เราให้มีความเข้มงวดกวดขันเข้าไป กิเลสจะได้ถอยตัวห่างจากเรา กิเลสกลัวตรงนี้ต่างหาก
 นักปฏิบัติจงรู้จุดที่กิเลสกลัว มันไม่ได้กลัวคำว่าพระ ไม่ได้กลัวคำว่าเดินจงกรมหย็อก ๆ
 หาสติไม่ได้ ไม่ได้กลัวการนั่งสมาธิภาวนาทั้งอ้าปาก ทั้งหลับเคลิบเคลิ้มหลงใหลไปในขณะ
 ที่ภาวนานั้น กิเลสไม่กลัว จงรีบแก้ไขจุดที่กิเลสไม่กลัว แต่กิเลสกลัวที่มีสติ มีความเพียร
 ด้วยสติ มีความอุตสาหะพยายาม มีความบึกบึน ไม่ท้อแท้อ่อนแอ มีปัญญาสอดส่องรอบตัว
 และเหตุการณ์ นี่สิ่งเลวร้ายทั้งหลายกลัว เรียกว่าเรามีศาสนา พระมีศาสนา กิเลสก็กลัว

ขณะใดไม่มีศาสนา คือ สติธรรม ปัญญาธรรม วิริยธรรม ชันติธรรม กิเลสหัวเราะ
 แล้ววันหนึ่ง ๆ ในอิริยาบถหนึ่ง ๆ คิณหนึ่ง ๆ ขาดศาสนาไปชั่วระยะสั้นยาวขนาดไหน ที่
 เป็นระหว่างพุทธันดร คือระยะนั้นระลึกสติปัญญาได้เหมือนกับเป็นพุทธะขึ้นมาขณะหนึ่ง
 ระยะนั้นมีปัญญาข้อคิดต่าง ๆ ได้อุบายแปลก ๆ ต่าง ๆ ขึ้นมาเป็นเครื่องบรรเทาเบาทุกข์
 เป็นเครื่องพยุจจิตใจให้มีความสง่าผ่าเผยขึ้นมา สงบร่มเย็นขึ้นมา ระยะนี้ขาดสติ จิตใจ
 เศร้าหมองขุ่นมัว จิตใจเกิดความเดือดร้อนเผาตัวอยู่ภายในใจ ระยะนี้ไม่มีศาสนา มีแต่

ความคิดที่เป็นสัตว์นรกเผาตัวอยู่ภายในจิตใจ นี่แหละกิเลสเผา เผาพระเราเผาตรงนี้ เผาตอนไม่มีศาสนา เผาตอนสติปัญญาเป็นบุญอยู่กับ

เราอย่าไปคิดคาดไกล ๆ โน้น โดยว่าภัทรกัปนั้นภัทรกัปนี้ พุทธันดรนั้นพุทธรันดรนี้ บุญอยู่กับโน้น บุญอยู่กับนี้ นั่นท่านกล่าวมาตามลำดับลำดับที่เคยเป็นเคยมีมาอยู่แล้ว และเราผู้ปฏิบัติเพื่อจะยังผลให้เกิดขึ้นแก่เราเวลานี้ จง โอปนยโก น้อมธรรมเหล่านั้นเข้ามาเป็นเครื่องพร่ำสอนตน ในระยะนี้ใจเรากำลังอยู่ในภัทรกัปหรืออยู่ในบุญอยู่กับ ภัทรกัป แปลว่ากัปที่เจริญ เวลาที่เจริญ ขณะที่เจริญ อิริยาบถที่เจริญ ความเพียรในทำต่าง ๆ เจริญ เจริญด้วยสติเจริญด้วยปัญญา จิตมีความขี้มขี้มแจ่มใส จิตมีความเบิกบาน จิตมีความสง่าผ่าเผยด้วยอรรถด้วยธรรม มีสติมีปัญญาเป็นเครื่องประดับให้สง่างาม เป็นเครื่องส่องทางให้สง่าผ่าเผย จิตเจริญด้วยสมาธิ สมาบัติ มรรคผลนิพพาน นี่เป็นภัทรกัป ให้ง่ายเข้ามาตรงนี้ เมื่อพยายามอยู่เสมอ ๆ เรื่องภัทรกัปนี้ก็จะมีการมากขึ้นโดยลำดับภายในใจของเราผู้กำลังถือพุทธหรือถือเทวทัตนี้แล ในระหว่างภัทรกัปและบุญอยู่กับทั้งสองนี้

เทวทัตก็คือกิเลสตัวคอยจ้องมอง คอยปราบปรามธรรมและเราอยู่เสมอ คอยกีดขวางกีดขวาง คอยเสียดคอยแทง คอยเหยียบย่ำทำลายเรา นี่คือตัวยักษ์ตัวผี นี้เรียกว่าบุญอยู่กับ ธรรมมีสติธรรม ปัญญาธรรม สุนฺญไป แต่กิเลสตัณหาอาสวะประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นพินเป็นไฟนั้นเจริญ ความเจริญของกิเลสแลกองทุกข์ทั้งหลาย ท่านไม่เรียกว่าภัทรกัป มันเจริญด้วยพินด้วยไฟจะเรียกว่าความเจริญเพื่อความผาสุกเย็นใจได้อย่างไร มีแต่ความพินาศฉิบหายล่มจมโดยถ่ายเดียว จะเรียกว่าความเจริญได้ลงคอดหรือ นี่แลบุญอยู่กับของชาวพุทธ ของพระอรหันตธรรมฐานที่ประมาทขณะไม่มีสติปัญญารักษาดน จะไปหาบุญอยู่กับที่ไหนกัน ถ้าไม่อยากเป็นแบบนิทานกระต่ายตื่นตูม เพราะภัทรกัป บุญอยู่กับที่ท่านแสดงไว้เวลานี้ยังห่างไกลจากตัวเรามาก เวลาตายแล้วไม่ทราบจะไปเจอกับใคร จึงควร โอปนยโก เพื่อประโยชน์ในปัจจุบันนี้

ผู้เจริญก็คือผู้มีสติ มีปัญญา ศรัทธา ความเพียร บำรุงจิตใจ ใจได้รับการบำรุงรักษาอยู่เสมอ ย่อมมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับ ที่เรียกว่าภัทรกัป เจริญภายในจิตของผู้ถือศาสนาพุทธ จนกระทั่งสว่างจรรบตัว เอ้า ที่นี้พระอาทิตย์ร้อยดวงก็ไม่สนใจจะไปคิดกับมันละ ว่ามันมีความสว่างขนาดไหน ความสว่างที่เต็มอยู่ภายในจิตใจ ซึ่งหลุดพ้นแล้วจากความมืดบอดคือกิเลสทั้งหลายนี้เต็มภูมิแล้ว ไม่สนใจกับพระอาทิตย์ แม้จะมีร้อยดวงพันดวงก็ไม่มီးอะไรสว่าง ไม่มีอะไรเป็นเครื่องอบอุ่น ไม่มีอะไรเป็นมหาสมบัติ ไม่มีอะไรเลิศประเสริฐยิ่งกว่าความสว่างของใจที่บริสุทธิ์ และด้วยธรรมที่บริสุทธิ์เต็มหัวใจนี้เลย นี่ละมหาภัทรกัป

ศาสนธรรมของพระพุทธเจ้า สอนจิตใจของสัตว์โลกให้เข้าสู่ภทรกับโดยลำดับ จนกระทั่งถึงมหาภทรกับ ดับกิเลสโดยสิ้นเชิงไม่มีซากเหลืออยู่แม้แต่น้อย นี่แลคือมหาภทรกับ เต็มภูมิของศาสนธรรมที่สอนเข้าจุดนี้ ผู้ปฏิบัติตามก็เข้าถึงธรรมนี้อย่างเต็มภูมิ สมพระทัยที่พระพุทธเจ้าทรงอุตสาหะพยายามแนะนำพร่ำสอนสัตว์โลก ด้วยความลำบากลำบาก นับตั้งแต่เวลาบำเพ็ญกียากล้าปากแสนสาหัส เอาพระชนม์เข้าแลกธรรมทั้งหลายเพื่อสัตว์โลก เวลาได้ตรัสรู้ธรรมแล้วก็ทรงอุตสาหะพยายามสั่งสอน ภาระของพระพุทธเจ้าหนักตลอดตั้งแต่ทรงบำเพ็ญเรื่อยมา จนกระทั่งได้ตรัสรู้แล้ว เปลี่ยนภาระไปตามแง่ตามแขนงของเหตุการณ์ แต่รวมแล้วเรียกว่าเป็นภาระทั้งหมด ไม่มีใครจะรับภาระหนักยิ่งกว่าพระพุทธเจ้าเพื่อสัตว์โลกทั้งหลายเลย

นี่เราได้เกิดในแดนแห่งความเหมาะสมแล้ว ขอให้ภูมิใจในการประพฤติปฏิบัติตัวเอง และโอกาสนี้เวลานี้ เป็นโอกาสและเป็นเวลาว่าง วางทั้งการทั้งงานเกี่ยวกับโลกทั้งหลาย ไม่มีอะไรมาเกี่ยวข้องยุ่งกวน มีแต่งานทางธรรมอย่างเดียว ที่เราจะต้องพยายามตัดดวงให้เต็มเม็ดเต็มหน่วย เต็มสติกำลังความสามารถ เมื่อพ้นโอกาสนี้ไปแล้วยอมเป็นความลำบากที่จะได้บำเพ็ญความดีทั้งหลาย พยายามให้เต็มเม็ดเต็มหน่วยแล้วเราจะเป็นที่ภูมิใจในวาระต่อไป

ใจเป็นพื้นฐานแห่งการเกิดแก่เจ็บตายแห่งภพแห่งชาติทั้งหลาย ไม่มีอะไรเกินดวงใจนี้ ดังนั้นท่านอาจารย์มั่นท่านจึงพูดว่า ใจนี้คือนักท่องเที่ยว นั้น จะเที่ยวไปไหนก็ตาม ขอให้มีความดีเป็นที่พุงใจเกิด ย่อมมีความสุขความสบาย พอมันที่ปลงที่วางไม่ร้อนเป็นพินเป็นไฟไปเสียทุกภพทุกชาติ แต่ต้นจนอวสานแห่งชีวิตของภพชาตินั้น ๆ โดยถ่ายเดียว มีความสุขเป็นเครื่องพุง เป็นเครื่องบำรุงรักษา เพราะอำนาจแห่งบุญแห่งกุศลที่เราสร้างไว้ นี้ เราก็ไม่เสียที สมกับว่ามนุษย์ฉลาด ต้องฉลาดหาความสุขใส่ตน ฉลาดแก้ความชั่วที่เป็นพิษเป็นภัยแก่ตนเต็มกำลังความสามารถ ไม่คุ้มไม่ชินกับสิ่งไม่ดีทั้งหลาย พยายามสลัดปิดออกจากตัวเสมอ ไม่ประมาทนอนใจ

วันนี้ได้กล่าวถึงเรื่องพุทธศาสนาทั้งภายนอกภายใน ให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายได้พิจารณา พิเคราะห์ โอปนยโก ย้อนหน้าย้อนหลังเทียบเคียงเพื่อเป็นประโยชน์แก่ตน สมกับเป็นผู้ศึกษาและปฏิบัติเพื่อสาร์คุณทั้งหลายแก่ตน ให้พากันนำไปพิจารณา พิเคราะห์ปฏิบัติตนเองในเวลาที่มีโอกาสอำนวย สุขภาพก็อำนวยเวลานี้ ธาตุชั้นนี้ก็ปกติดีงามทุกรูปทุกนาม ความเพียรก็ให้ก้าวเดินด้วยความมีสติ มีความสนใจมีศรัทธาเชื่อมั่นในธรรมของจริง

ไม่มีใครที่จะพูดจะตรัสได้อย่างจริงจังกถูกต้องแม่นยำเหมือนพระพุทธเจ้า ที่ทรงพระนามว่าศาสดาองค์เอกนี้เลย เอกนามก็ ไม่มีมีสอง ก็มีแล้วคือพระพุทธเจ้าที่มาตรัส

รู้แต่ละครึ่ง ๆ มีเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น ไม่มีสอง พระญาณที่หยั่งทราบในสิ่งทั้งหลาย
 แม่นยำไม่มีสอง พระวาทะที่ตรัสออกมาแต่ละประโยค ไม่มีความยกย่ายผันแปรเคลื่อน
 คลาด เต็มไปด้วยความจริงล้วน ๆ ตรัสว่าอย่างไรเป็นอย่างนั้น ว่าอะไรมีอะไรเป็น อะไรดี
 อะไรชั่ว สิ่งนั้นก็เป็นที่ดีเป็นชั่วตามที่ตรัสไว้ทุกอย่าง จึงเรียกว่า สวากขาตธรรม ตรัสไว้ชอบ
 แล้วโดย เอกนามก็ หนึ่งไม่มีสอง

ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นจะไปไหน ถ้าไม่ไปตามสิ่งที่ตั้งงาม สู่สถานที่ที่พึงหวังไม่
 เป็นอื่น การเชื่อธรรมกับการเชื่อฝ่ายมารคือกิเลส มีผลผิดกันอยู่มาก ฝ่ายมารก็คือสิ่งที่
 กระชิบกระซาบซึ่งฝังใจมาเป็นเวลานาน ท่านเรียกว่ากิเลสมาร คอยฉุดลากลงทางต่ำ ฝ่าย
 ธรรมแนะนำให้ต่อสู้แย่งชิงเอาตัวเราซึ่งเป็นสมบัติอันมีค่านี้ ให้พ้นจากปากมารคือกิเลสทั้ง
 หลาย ด้วยการทำดี ด้วยการฝ่าฝืนสิ่งที่ต่ำช้าเลวทรามทั้งหลาย ด้วยการตะเกียกตะกาย
 หนักก็เอาเบาที่ทนเพื่อความดีสิริมงคลทั้งหลาย ความเจริญย่อมเป็นของเราผู้บำเพ็ญ ไม่มี
 ใครมาแย่งชิงได้เหมือนสมบัติภายนอก

ฉะนั้น การแสดงธรรมก็เห็นว่าสมควร จึงขอยุติเพียงเท่านี้